

Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu:

Mapa puta za unapređenje prava nevećinskih zajednica

Naručilac istraživanja:

NVO AKTIV

Autori istraživanja:

Igor Marković

Caleb Waugh

Donator:

National Endowment
for Democracy (NED)

Za izdavača:

NVO AKTIV

Adresa:

Kralja Petra 183a,

Severna Mitrovica

Ćamilj Hodža 38,

1. sprat, br. 2, Priština

Imejl:

info@ngoaktiv.org

Veb-sajt:

www.ngoaktiv.org

**Severna Mitrovica,
decembar 2023.**

PROCENA STATUSA PRAVA NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA NA KOSOVU: MAPA PUTA ZA UNAPREĐENJE PRAVA NEVEĆINSKIH ZAJEDNICA

SADRŽAJ

Uvod	5
Kontekst	7
Mapiranje ključnih problema	9
Bošnjaci	11
Goranci	12
Romi, Aškalije i Egipćani	13
Srbi	14
Turci	15
Preporuke	17

Iako se može smatrati da su posledice pandemije Covid-19 delimično izbledele tokom 2022. godine na globalnom nivou, ruska invazija na Ukrajinu doprinela je značajno produbljivanju političke i ekonomske krize na svim meridijanima. Uspon desničarskih i populističkih političkih snaga u zapadnoj Evropi je pomerio narative od humanitarnih do onih koji naginju etnocentričnim i izolacionističkim tendencijama u ideološkom spektru. U takvim okolnostima, perspektiva regionalnih evroatlantskih integrativnih procesa je istisnuta sa političke mejnstrim scene, što je na kraju otvorilo put za uspon autokratskih i neliberalnih diskursa koje karakteriše populistička retorika, što nije doprinelo povećanju međudržavne i međuetničke normalizacije odnosa.

Povrh toga, zastoj u procesu normalizacije između Prištine i Beograda, koji je bio pogođen stalnim odugovlačenjem nastavka dijaloga uz posredovanje, bio je percipiran od strane regionalnih i međunarodnih aktera kao potencijalna pretnja ionako krhkoj političkoj i bezbednosnoj stabilnosti na Zapadnom Balkanu. Uprkos dinamičnosti šatl diplomatije koju vode Evropska unija, SAD i nekoliko zapadnoevropskih zemalja u cilju smanjenja potencijalnih bezbednosnih rizika u kontekstu navedenih faktora, čini se da nije urodila plodom. Stalni ciklusi političkih kriza na Kosovu, koji su delimično katalizovani odsustvom napretka u procesu normalizacije, umanjili su potencijal održive platforme za postkonfliktno regulisanje međuetničkih odnosa i rešavanje pitanja koja su proizašla iz posleratnih trauma. Nedostatak dugoročnih i kratkoročnih rešenja za različite probleme za koje su prethodno potpisani tehnički sporazumi koji su bili osmišljeni da ih reše, a to su pitanja poput preregistracije registarskih tablica, bezbednosne dileme i integracije energetskeg sistema na severu Kosova, formiranje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom, imali su za rezultat negativnu reakciju u vidu krize koju simbolizuje napuštanje kosovskih institucija od strane pripadnika zajednice kosovskih Srba i podizanje barikada na severu.

Ovogodišnji izveštaj, koji pokriva period od januara do decembra 2022. godine, razlikovaće se malo po formi i sadržaju od prethodnih izveštaja slične prirode koje je objavila NVO AKTIV. Iako je AKTIV nastavio da prati dešavanja koja utiču na nevećinske zajednice na Kosovu, i to je reflektovao u svom izveštavanju, jer je to od ključne važnosti i zaista predstavlja kamen temeljac života organizacije, pogoršanje međuetničkih odnosa, odnosno institucionalnih odnosa (ili bolje rečeno, nedostatak istih) između kosovskih Srba i institucija centralnog nivoa vlasti zahtevao je promenu fokusa i pristupa. Dok su prethodna istraživanja bila fokusirana

na prikupljanje i artikulisanje informacija pribavljenih kroz intenzivan rad sa lokalnim zajednicama, postalo je jasno da postoji izraziti nedostatak interesovanja političkih aktera da uzmu u obzir potrebe nevećinskih zajednica na Kosovu, i štaviše, zapažen je nikakav ili mali napredak u kada su u pitanju volja i spremnost institucija da unaprede primenu zakona koji regulišu prava nevećinskih zajednica.

Ako se ostave po strani veća i maglovitija politička pitanja u vezi sa procesom dijaloga, moglo bi se reći da je jedan od osnovnih uzroka gore opisanog problema u stvari primetan nedostatak opipljivog napretka u pogledu poštovanja prava zajednica, a koja su inače kamen temeljac kosovskih ustavnih i zakonskih okvira. Jednostavno rečeno, krize koje su doživljene tokom 2022. godine, posebno na severu Kosova, tiču se pitanja vladavine prava i direktan su odraz visokog stepena nelagodnosti koju doživljavaju pripadnici nevećinske zajednice kada razmišljaju o njihovom celokupnom položaju unutar društveno-političkog ekosistema na Kosovu. Iako se mnogi događaji iz 2022. godine mogu tumačiti na različite načine, oni su poslužili da se odnos između kosovskih Srba i centralne vlade značajno pogorša, i odista su naveli mnoge da preispituju dugoročnu održivost njihove budućnosti na Kosovu. Imajući u vidu hitnost prošle i sadašnje situacije, utvrđeno je da je potrebno veće fokusiranje na preporuke u cilju rešavanja trenutne beizlazne situacije koja se pojavila tokom proleća i leta 2022.

Krize koje će biti detaljnije opisane u narednim pasusima u ovom izveštaju nisu uzrok, već su pre svega simptom širih i dubljih sistematskih problema koji su mučili Kosovo u protekloj deceniji, a koji, do momenta objavljivanja ovog izveštaja, ne pokazuju bilo kakve jasne znake smanjenja.

Godina 2022. bila je, dobrim delom, zamagljena tenzijama, obavijena neizvesnošću i obeležena erupcijama sporadičnih nemira, posebno u četiri severne opštine. Ovi događaji će u velikoj meri obojiti politička dešavanja u 2023. godini i poslužiće da bace u zasenak diskusije i napore u vezi sa pravima i položajem nevećinskih zajednica na Kosovu. Ovo se posebno osetilo u sektoru civilnog društva, pošto je rad na pitanjima kao što su jezička prava bio ostavljen po strani kako bi se odgovorilo na niz kriza koje su se pojavljivale brzim tempom. Ove krize, iako su možda ukorenjene u nedostatku napretka u procesu dijaloga Beograda i Prištine, imale su razarajući efekat na svakodnevni život stanovnika četiri severne opštine, ne samo zato što su izvršile veliki psihološki pritisak na lokalne zajednice već zato što su i one, u mnogim slučajevima, predstavljale pretnju koja je za puno ljudi bila u velikoj meri egzistencijalna.

Krajem januara i početkom februara 2022. godine došlo je do postepenog ulaska jedinica specijalnih snaga na sever, kao i početka izgradnje baze specijalnih snaga kod prelaza Brnjak.¹ Naredni meseci su doneli niz nesuglasica vezanih za pretnje centralnih vlasti u vezi sa korišćenjem ličnih dokumenata pri ulasku/izlasku sa Kosova i korišćenjem registarskih tablica sa oznakama „KM”.²³ Ovo je izazvalo priličnu konsternaciju među lokalnim zajednicama, jer su mnogi ili posedovali vozila sa registarskim tablicama ili lična dokumenta koji su izdati od strane Srbije i plašili su se ili za životne prihode ili sposobnost da ostanu na Kosovu na duže staze.⁴ Letnji meseci 2022. godine pokazali su se posebno napetim, pošto je Priština nastavila da insistira na recipročnom režimu za lične karte na prelazima između Kosova i Srbije, a i zbog kontinuiranog neuspeha u postizanju napretka u razgovorima unutar dijaloga i stalnim izražavanjem protivljenja Prištine formiranju Asocijacije/Zajednice opština sa većinski-srpskim stanovništvom na Kosovu.⁵⁶

Situacija je dostigla vrhunac u novembru i decembru 2022. godine, kada su kosovski Srbi najavili povlačenje iz kosovskih institucija zbog suspenzije Nenada Đurića sa mesta komandira policije na severu. To je uključivalo ostavke gradonačelnika četiri severne opštine, masovne ostavke službenika kosovske policije u tom istom području, kao i ostavke u sektoru pravosuđa i Skupštini Kosova i podizanje barikada na raznim lokacijama širom severa. Iako je odluka naišla na široke kritike, a vršen je snažan pritisak na političke aktore iz zajednice kosovskih Srba, kao i na Beograd, mere su uživale prilično veliki stepen podrške lokalnih zajednica, koje su se osećale sve više pritisnutim i zastrašenim zbog brzog pogoršanja društveno-političkog stanja u sredinama u kojima su stanovali.⁷

¹ KosSev, Betonski blokovi kod Brnjaka, Kosovska policija postavlja bazu pogranične policije, 2022. god., dostupno na: <https://kossev.info/betonski-blokovi-kod-brnjaka-kosovka-policija-postavlja-bazu-pogranicne/>

² KosSev, Svećlja: Odluke o reciprocitetu se primenjuju od 1. septembra, o tome se neće razgovarati u Briselu, 2022. godine, dostupno na: <https://kossev.info/sveclja-odluke-o-reciprocitetu-se-primenjuju-od-1-septembra-o-tome-se-neverazgovarati-u-briselu/>

³ Nesuglasice su nastale u vezi sa široko rasprostranjenom upotrebom registarskih tablica izdatih od strane Srbije sa oznakama gradova na Kosovu, koje kosovske vlasti smatraju nelegalnim.

⁴ Na osnovu fokus grupa i intervjua sprovedenih između maja i juna 2023. godine u četiri severne opštine.

⁵ KosSev, Priština ponavlja da je protiv ZSO, kritikuju SL da se ne bavi svakodnevnim problemima Srba na Kosovu, 2022, dostupno na: <https://kossev.info/pristina-ponavlja-da-je-protiv-zso-kritikuju-sl-da-se-ne-bavi-svakodnevnim-problemima-srba-na-kosovu/>

⁶ KosSev, U Briselu danas bez ikakvog dogovora, razgovori se nastavljaju do 1. septembra, 2022, dostupno na: <https://kossev.info/borelj-uoci-sastanka-u-briselu-obe-strane-da-budu-otvorene-vucic-nadam-se-resenju-ali-u-to-neverujem/>

⁷ Na osnovu fokus grupa i intervjua sprovedenih između maja i juna 2023. u četiri severne opštine.

Poslednjih dana 2022. godine, tačnije 29. decembra, predsednik Srbije Aleksandar Vučić najavio je da će barikade biti uklonjene, bar privremeno deeskalirajući situaciju. Ipak, događaji iz 2022. godine uveliko su postavili scenu za 2023. godinu, u kojoj je inače nastavljeno neprekidno talasanje tenzija koje su okarakterisale prethodnu godinu.

Moglo bi se tvrditi da je, između ostalog, jedna od najvećih posledica događaja koji su se desili bio izrazit nedostatak napretka, ili izostanak čak i javne rasprave o pravima nevećinskih zajednica u kosovskim institucionalnim strukturama (lokalnim ili centralnim). Srbi na severu ostali su lišeni adekvatne političke zastupljenosti, dok su druge nevećinske zajednice stavljene na marginu pošto su medijski naslovi i politički prioriteti brzo preorijentisani u modalitet 'upravljanja krizom', kao i pažnja međunarodne zajednice. To se u velikoj meri odrazilo i na proces sprovođenja istraživanja za ovaj rad, jer su u većini diskusija dominirali događaji kao što su barikade, povlačenje Srba iz institucija i drugi slični događaji, a ne svakodnevne potrebe i problemi nevećinskih zajednica.

MAPIRANJE KLJUČNIH PROBLEMA

Ključni problemi, pitanja, pritužbe i interesi nevećinskih zajednica koji su mapirani i detaljno razrađeni u publikacijama NVO AKTIV pod nazivom Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu koje su pokrile 2020.⁸ i 2021. godinu⁹ koje su ponudile akademskoj i široj javnosti pregled pitanja koja nisu bila obrađena ili rešena tokom poslednje dve decenije nakon konflikta. Budući da velika većina predmetnih pitanja nije promenila svoju suštinsku prirodu, odnosno da je nerešenost ključnih problema bila uzrokovana izostankom institucionalnih i praktičnih odgovora relevantnih aktera, ovaj izveštaj se neće detaljnije baviti razmatranjem već analiziranih barijera za unapređenje prava nevećinskih zajednica na Kosovu. Stoga, svrha ove publikacije je da skicira i predstavi ključne zaključke koji su proizašli iz dubinskih i sveobuhvatnih istraživačkih aktivnosti koje sprovodi NVO AKTIV i druge OCD¹⁰ koje se bave problemima nevećinskih zajednica.

Učesnici u intervjuima i fokus grupama koji su sprovedeni tokom drugog kvartala 2023. godine, pokazali su tendenciju da se fokusiraju na svoju neposrednu fizičku bezbednost, kao i na zabrinutost, prevashodno u vezi sa političkom dinamikom između Beograda i Prištine. U izvesnom smislu, i govoreći veoma uopšteno, problemi i diskusije u vezi sa jezičkim pravima, pristupom uslugama, kulturnim nasleđem i slično, su u velikoj meri obuhvaćeni onim talasom kriza koje su počele tokom druge polovine 2022. Jedan sagovornik, iz malog i izolovanog sela na zapadnom Kosovu, opisao je u intervjuu atmosferu straha i neizvesnosti koja prožima njihovu zajednicu, i čak je otišao toliko daleko da je opisao ad-hoc plan za bekstvo iz tog područja (napravljen u avgustu 2022.) u slučaju da se situacija na severu pogorša (i prelije na druge delove Kosova) do te mere da njihovo dalje prisustvo u toj oblasti postane neodrživo.¹¹ Iako se taj konkretni scenario nije ostvario, to je možda najekstremniji primer obrasca koji je uočen u razgovoru sa osobama koje su intervjuisane za potrebe ovog istraživanja: svakodnevne poteškoće koje su doživljavali prethodnih godina su nastavljene, uglavnom nepromenjene, ali je veća hitnost data pretnji eskalacije koja se nadvila, a koja se, u suštini, vidi kao problem egzistencijalne prirode.¹² Drugi su naglasili da su krize imale ozbiljan kumulativni efekat u smislu međuetničkih odnosa i interakcija, posebno u regionu šire Mitrovice, gde je kombinacija straha i povećane suzdržanosti da se 'pređe na drugu stranu' doprinela smanjenju obima i dubine kontakata između dve glavne zajednice u tom području.

Mnogi stanovnici područja naseljenih kosovskim Srbima, a posebno na severu, i ne samo tamo, naveli su zabrinutost zbog interakcije sa policijom

⁸ NVO AKTIV, *Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu (2020), 2021. god.*, dostupno na: <https://NVOaktiv.org/wp-content/uploads/2023/01/KosovoSrbweb.pdf>

⁹ NVO AKTIV, *Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu (2021), 2022. god.*, dostupno na: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2023/03/Final-SRB-Annual-Report.pdf>

¹⁰ Za potrebe ove publikacije konsultovane su istraživačke analize koje su objavile sledeće nevladine organizacije: *Komunikacija za razvoj društva, Humani centar Mitrovica, Centar za zastupanje demokratske kulture, Glas Roma, Aškaliya i Egipćana na Kosovu i Inicijativa mladih za ljudska prava Kosova.*

¹¹ Na osnovu intervjua i fokus grupa sprovedenih za potrebe ovog istraživanja od marta do juna 2023.

¹² Ibid.

i drugim organima vlasti, ističući da su se njihovo opšte ponašanje i odnos prema njima pogoršali tokom prošle godine.¹³ Dok pripadnici drugih nevećinskih zajednica nisu imali iste pritužbe, neki su primetili da je ukupna atmosfera za manjine, posebno u smislu institucionalnih izazova i primene propisa (posebno u vezi sa jezičkim pravima), postala izazovnija tokom 2022. godine. Neki su to pripisali retorici koju vladajuća stranka koristi, a koja je često nacionalistička po svojoj prirodi i često se koristi jezikom koji je isključujući prema građanima Kosova koji nisu Albanci.¹⁴ Zapravo, zabrinutost zbog nacionalističkih narativa koje promovišu politički akteri na centralnom nivou bila je uobičajena nit u fokus grupama i intervjuima, kao i zabrinutost da su aktuelni problemi bili ostavljani po strani kako se ozbiljnost krize produbljivala tokom druge polovine 2022. Iako je Vlada Kosova pokušala da poboljša obim i dubinu svog rada na terenu sa nevećinskim zajednicama, posebno preko Kancelarije za pitanja zajednica¹⁵, često u formi grantova, subvencija i sastanaka sa organizacijama civilnog društva, ovo je imalo veoma ograničen efekat na stepen do kojeg je institucionalni odnos poboljšán: mnogi pripadnici, na primer, zajednice Roma, Aškalija i Egipćana su prijavili kontinuirane izazove, posebno kada je u pitanju pristup javnim uslugama. Ovo se dešavalo uprkos onome na čemu je kosovska vlada insistirala-povećanim investicijama i naporima da se pripadnici nevećinskih zajednica dovedu u institucionalno okrilje Kosova i ojača njihovo učešće u političkom životu. Zapravo, 2022. godine došlo je do pogoršanja osećaja izolovanosti od političkih procesa, što je dostiglo najnižu tačku povlačenjem kosovskih Srba iz institucija na severu.

Kada su u pitanju druge nevećinske zajednice, mnogi su izrazili zabrinutost da je proces dijaloga zaokupio pažnju, ne samo iz institucionalne perspektive, već i unutar civilnog društva i međunarodne zajednice.¹⁶ Pripadnici bošnjačke zajednice na Kosovu prijavili su kontinuirane probleme kada je u pitanju primena/sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, dok su slična osećanja i brige izneli pripadnici zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u Gračanici, koji su naveli da imaju tekućih problema sa pristupom uslugama na romskom jeziku, koji u toj opštini uživa zvanični status.¹⁷ Štaviše, a posebno za Bošnjake na severu Kosova, krize koje su obeležile veći deo 2022. godine su takođe predstavljale nastavak pogoršanja već postojećih problema povezanih kako sa njihovim odnosom sa Srbima, tako i sa albanskom manjinom. Ovo nije samo pitanje 'lojalnosti', već je i političke i institucionalne prirode - iako se suočavaju sa mnogim istim problemima, posebno u pogledu jezičkih prava, Bošnjaci su naklonjeniji prihvatanju integracije u kosovski sistem, pa su se zbog toga našli u posebno nesigurnom i izazovnom položaju kada su se Srbi povukli iz institucija.

Takođe se čini da je **pristup dokumentima** nastavio da predstavlja problem za pripadnike zajednice kosovskih Srba, a posebno za povratnike i za one rođene nakon 1999. godine. NVO AKTIV, tokom svog istraživanja, identifikovalo je niz slučajeva¹⁸ stanovnika koji nisu mogli da dobiju državljanstvo/lična dokumenta zbog birokratskih prepreka sa kojima su se susreli.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ NVO AKTIV, *Procena statusa prava nevećinskih zajednica, 2022*, strana 27, dostupno na: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2023/03/Final-SRB-Annual-Report.pdf>

U izvesnom broju slučajeva, državljanstvo je odbijeno na osnovu toga što dotična osoba nije mogla da dostavi dokumentaciju izdatu od kosovskih institucija da je rođena na teritoriji Kosova i/ili od roditelja koji poseduju kosovsko državljanstvo. Ovo se navodno može pratiti sve do administrativnih uputstava koja zahtevaju, za lice koje traži državljanstvo po principu *jus sanguinis*, potpis oba roditelja na obrascu zahteva. Ovo je neuobičajen postupak, jer se primenjuje (bar u praksi) i kod odraslih i kod dece. Izuzetno je teško utvrditi tačan broj stanovnika Kosova srpske nacionalnosti koji se suočavaju sa ovim problemom, jer odbijanje zahteva za državljanstvo često nije praćeno potpunim obrazloženjem niti je javno dostupno.

¹⁹ Redosled (numeracija) ne znači da su ovde poređani po prioritetnosti (kao lista prioriteta).

Bošnjaci:

- Ispod je navedeno po pet ključnih problema i potreba za svaku od nevećinskih zajednica koji traže hitnu pažnju i intervenciju lokalnih i centralnih institucija, na osnovu sveobuhvatnog istraživanja koje je NVO AKTIV sproveda u poslednje tri godine među sledećim zajednicama¹⁹:
- 1 Unapređenje **kvaliteta obrazovanja** na bosanskom jeziku je od suštinskog značaja. Ovo se može postići tako što će se osigurati dosledna dostupnost udžbenika i proširivanjem spektra kurseva koji se nude u srednjim školama i univerzitetima u područjima gde Bošnjaci čine značajan deo stanovništva. Ovi napori su od vitalnog značaja za jačanje rastućeg potencijala unutar bošnjačke zajednice na Kosovu. Pored toga, postoji potreba da se podigne kvalitet usluga koje se pružaju na bosanskom jeziku unutar institucija na lokalnom i centralnom nivou.
 - 2 U skladu sa prethodnim interesom je i potreba za transparentnijim finansijskim i logističkim ulaganjima u projekte, događaje i inicijative čiji je cilj **zaštita i očuvanje jezika i kulturnog identiteta** kosovskih Bošnjaka putem finansijskih grantova koji bi bili ponuđeni češće i u većem iznosu od strane lokalnih i centralnih vlasti.
 - 3 Kapacitet zajednice **da pristupi uslugama i informacijama na maternjem bosanskom jeziku** suočava se sa značajnim smetnjama zbog upornih strukturalnih problema vezanih za poštovanje višejezičnih propisa. Ove okolnosti naglašavaju potrebu za sistemskim reformama i primenom mehanizama nadzora koji su usmereni na lokalne vlasti, a koje mogu da vode institucije na centralnom nivou i koje može da olakša i Kancelarija komesara za jezike. S tim u vezi, nedostatak konsekvativnog ili simultanog prevoda na bosanski jezik tokom sudskih postupaka predstavlja jedno od pitanja koje bi trebalo da bude hitno rešeno.
 - 4 Političke partije koje zastupaju interese bošnjačke zajednice na Kosovu treba da teže **uspostavljanju zajedničkog osećanja u vezi sa interesima koji prevazilaze određene političke programe**. Ovo treba da uključi proces koji će biti katalizovan i sastojaće se od identifikovanja i prioritiziranja glavnih briga, koje zahtevaju zagovaranje i na lokalnom i na centralnom nivou uprave.

Goranci:

- 5 Da bi se poboljšao ekonomski potencijal i sloboda kretanja za pojedince koji pripadaju bošnjačkoj zajednici, od ključne je važnosti da vlada i lokalne vlasti odvoje veća sredstva **za poboljšanje putne infrastrukture** u udaljenim područjima u kojima borave pripadnici zajednice.
- 1 Slično drugim etničkim zajednicama na Kosovu koje pripadaju slavenskom govornom području, od suštinskog je značaja i za lokalne i za centralne vlasti da poboljšaju svoju posvećenost efikasnom sprovođenju Zakona o upotrebi jezika. Pored toga, opština Dragaš bi trebalo da razmotri imenovanje najmanje jedne osobe koja tečno govori **goranski jezik**, omogućavajući bolji pristup opštinskim uslugama za one kojima je ovaj jezik maternji. Uprkos činjenici da goranski jezik još uvek nije standardizovan, to ne bi trebalo da bude prepreka za povećanje uključivanja goranske zajednice u procese pružanja usluga na njihovom maternjem jeziku
- 2 **Poboljšanje ekonomskih uslova i rešavanje nezaposlenosti** među pripadnicima goranske zajednice su glavni prioriteti, koji se postižu pre svega prevazilaženjem jezičkih barijera. Ovo je ključno za poboljšanje konkurentnosti na tržištu rada na Kosovu, kao i za obezbeđivanje boljeg pristupa institucionalnim uslugama i efikasne komunikacije sa službenicima na njihovom maternjem jeziku.
- 3 Relevantne institucije bi trebalo **da reše stalni problem pljački i krađe imovine duž pograničnih regiona opštine Dragaš**. Iako se problem ponavljao prethodnih godina, lokalne vlasti tek treba da ga efikasno reše. Zbog nedostatka njihovog poverenja u pravovremeno reagovanje nadležnih institucija, lokalno stanovništvo nije prijavilo puno slučajeva krađe. Ovaj nedostatak prijavljivanja može da bude pripisan kombinaciji faktora, uključujući nepoverenje u agencije za sprovođenje zakona i poroznu granicu sa Albanijom. Primena odgovornih i vidljivih mera za sprovođenje zakona (putem regrutovanja pripadnika goranske zajednice u Kosovsku policiju), zajedno sa pojačanim graničnim patrolama, moglo bi da posluži za odvracanje od potencijalnih pretnji i podstakne prijavljivanje incidenata krađe.
- 4 Stvaranje održivog okruženja kako bi se **sprečilo ogromno iseljavanje** (posebno mlađih) pripadnika goranske zajednice i njihov odlazak iz regiona Gore (koji se nalazi u južnom delu Kosova). Ovo bi trebalo da se uradi na takav način da se uzmu u obzir potencijali ovog regiona, posebno u pogledu turističkih atrakcija koje on može da pruži kako domaćim tako i inostranim posetiocima.
- 5 Poboljšanje **pristupa adekvatnom obrazovanju** za mlađe pripadnike goranske zajednice, kao preduslov za njihovu potpunu integraciju u kosovsko društvo.

Romi, Aškalijske i Egipćani:

- 1 Pristup uslugama:** Postizanje pariteta i sveobuhvatne integracije pripadnika romske, aškalijske i egipćanske zajednice u procese zapošljavanja, zajedno sa olakšavanjem njihovog ravnopravnog pristupa zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i različitim javnim službama i dalje je veoma problematično. Pripadnici ovih zajednica su prijavili rasprostranjenu diskriminaciju na svim institucionalnim nivoima, posebno u oblasti zdravstvene zaštite i pružanja drugih osnovnih socijalnih usluga.
- 2 U unapređenju operativnih mehanizama institucija za borbu protiv diskriminacije,** koja je kritičan izazov sa kojim se suočavaju pripadnici zajednica Roma, Aškalijske i Egipćana u ostvarivanju svojih osnovnih ljudskih prava, koji je takođe uočen tokom 2022. godine, postoje poteškoće u odbrani osnovnih zakonskih prava, kao što su siromaštvo i nedostatak znanja, a koje nastavljaju da deluju kao kamen spoticanja u unapređenju njihovih prava.
- 3 Promovisanje da učenje romskog jezika** u obrazovnim institucijama bude uključeno kao izborni predmet, uz značajno učešće članova zajednice. Ovo takođe podrazumeva upotrebu romskog jezika kao službenog jezika na lokalnom nivou u opštinama Prizren i Gračanica.
- 4 Značajan broj pojedinaca u ovim zajednicama nema odgovarajuću pravnu dokumentaciju,** što ograničava njihovu mogućnost pristupa obrazovanju, socijalnim beneficijama i mogućnostima zapošljavanja, što bi trebalo da se reši holistički, jer ovaj problem traje već duži vremenski period.
- 5 Pronalaženje sveobuhvatnog leka za nedovoljne stambene i životne uslove** je od suštinskog značaja za poboljšanje sveukupnih životnih uslova. Brojni pripadnici romske, aškalijske i egipćanske zajednice žive u neformalnim naseljima koja karakteriše stanovanje u lošim uslovima, bez odgovarajuće infrastrukture i osnovnih uslova i sadržaja.

- 1 Briga za bezbednost:** Ovo je možda najvažniji i najneposredniji problem za zajednicu kosovskih Srba i južno i severno od reke Ibar. Vredi napomenuti da se obim i priroda problema razlikuju, u smislu da takve brige na severu potiču od prisustva specijalnih jedinica, raspoređenih po celom području, dok na jugu već nekoliko godina postoji generalizovan osećaj ranjivosti koja je usko povezana sa osećanjem nekažnjivosti i nedostatkom interesovanja relevantnih institucionalnih aktera. Imajte ovo na umu, jer je imperativ i za centralne i za lokalne ustanove da poboljšaju bezbednosne odredbe za kosovske Srbe, posebno za one koji žive južno od reke Ibar. Ovo uključuje rešavanje pravnih slučajeva koji uključuju pretnje ličnoj i imovinskoj bezbednosti, i jasnu osudu takvih pojava od strane zvaničnika i na centralnom i na lokalnom nivou. Štaviše, a posebno na severu, to bi podrazumevalo potpuno povlačenje specijalnih snaga i zaustavljanje nelegalne izgradnje policijskih baza.
- 2 Imovina i proces povratka:** Pitanje vraćanja uzurpirane imovine njenim pravim vlasnicima je pitanje koje je posebno aktuelno u oblastima južno od reke Ibar, posebno u oblastima u i oko opštine Vučitrn i na zapadu Kosova. Postoje stalni izveštaji o šikaniranju povratnika, a sudski sistem je tokom 2022. godine i dalje bio zatrpan nerešenim predmetima, sa još ekstremnijim primerima gde je uzurpacija imovine ostala nekažnjena i bez odgovora relevantnih institucija i pravnih organa. Stanovnici izolovanijih i ranjivijih zajednica, odnosno oni koji žive van opština sa većinskim srpskim stanovništvom, osećali su se posebno nezaštićenim u tom pogledu, pri čemu su mnogi tvrdili da im je deo zemlje oduzet, ali da lokalne vlasti nisu obezbedile odgovarajuće pravne lekove za rešavanje njihovih slučajeva ili su pak doneli svesnu odluku da ne prijave uzurpaciju iz straha od odmazde (što je možda najčešće obrazloženje), ili zbog nedostatka poverenja u spremnost pravosudnih organa da preduzmu korake neophodne da im se vrati zemlja u posed.
- 3 Jednak pristup uslugama:** Učesnici istraživanja, a posebno oni koji žive u ruralnim područjima, i posebno oni koji žive u opštinama sa albanskom većinom, su takođe izvestili o teškoćama u pristupu javnim uslugama. Ove poteškoće proizilaze iz pitanja vezanih za nesprovođenje zvanične dvojezičnosti, kao i, kako tvrde neki sagovornici, izostanka volje za angažovanje sa srpskom zajednicom. Takođe вреди napomenuti da se ovo pitanje proširilo i na pitanje infrastrukture (tj. puteva), a to je nešto što je često podložno zanemarivanju. Štaviše, kosovski Srbi su takođe prijavili probleme u vezi sa dobijanjem kosovskih ličnih dokumenata, ostavljajući mnoge u administrativnom paklu.
- 4 Kulturno i versko nasleđe:** Bilo je nastavljenih incidenata koji su povezani sa imovinskom politikom prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC), oštećivanja ili krađe pokretne imovine. Uprkos relativno snažnom zakonskom okviru koji pruža znatnu zaštitu lokalitetima kulturne baštine, mnogi pripadnici zajednice kosovskih Albanaca su i dalje neprijateljski raspoloženi prema tome, a skrnavljenje crkava i manastira je ostalo opšte mesto.

Štaviše, mnogi su izjavili da su zaista uznemireni tvrdnjama koje dolaze od političkih predstavnika kosovskih Albanaca, kao i akademika i drugih javnih ličnosti, u pokušaju da izokrenu ideju i ustvrde da su lokaliteti kulturne baštine kao što su manastir Gračanica, Pečka patrijaršija i manastir Dečani zapravo albanski.

- 5 Jezička prava:** Problemi koji se tiču primene dvojezičnog zakonodavstva su tekući i ostaju uglavnom nerešeni na političkom nivou. Kršenja su brojna, posebno u svakodnevnoj interakciji građana sa institucijama²⁰. Štaviše, i tokom 2022. godine, zaposleni u pravosudnom sektoru nastavili su da uočavaju probleme, na primer, u dobijanju sudskih odluka na srpskom jeziku, što ometa sposobnost advokata da svojim klijentima obezbede adekvatno i efikasno pravno zastupanje. Još jedno važno pitanje koje se u više navrata javljalo tokom istraživanja za ovaj rad je upotreba jezika u određenim oblastima privatnog sektora, odnosno u bankarstvu i telekomunikacijama, koji su inače dužni da se pridržavaju odredbi Zakona o upotrebi jezika. Učesnici istraživanja su naveli da su dobijali ugovore i druge zvanične dokumente na albanskom jeziku, uz potpuno odsustvo prevoda na srpski jezik.

²⁰ Prema istraživanju sprovedenom 2023. godine od strane nevladine organizacije Komunikacija za razvoj društva (iz Gračanice) među pripadnicima zajednice kosovskih Srba, 95% učesnika je iznelo da veruju da sepravo na upotrebu srpskog jezika u komunikaciji sa institucijama ne poštuje: *Izveštaj: Prava i interesi srpske zajednice*, strana 26.

Turci:

- 1** Zbog značajnog odsustva zvaničnih materijala za komunikaciju priređenih na turskom jeziku u opštinama u kojima pripadnici turske zajednice čine značajan deo stanovništva, savetuje se da se hitno preduzmu koraci za rešavanje ovog pitanja, tako što će se **obezbediti dostupnost prevodilaca i pružanje zvaničnih informacija i dokumenata na turskom jeziku**, koji bi trebalo da se na vreme prevedu i ponude pripadnicima ove nevećinske zajednice.
- 2** Institucije na centralnom nivou, posebno Ministarstvo obrazovanja, treba da **reše problem nedostatkom udžbenika na turskom jeziku u osnovnim i srednjim školama** za pripadnike turske zajednice. Ovo se može postići uspostavljanjem bliže saradnje sa obrazovnim institucijama sa sedištem u Turskoj.
- 3** Relevantne institucije na centralnom nivou, uključujući i one koje se bave pitanjima nevećinskih zajednica, trebalo bi da ulažu više u **pronalaženje održivih i sistematskih rešenja za pitanje nezaposlenosti** među mlađim pripadnicima turske zajednice, što bi na kraju moglo da se uhvati u koštac sa sve većom migracijom ove društvene zajednice.
- 4** Nvladine organizacije i udruženja koje potiču iz turske zajednice trebalo bi da budu aktivnije u zajednici kroz aktivnosti koje će dalje promovisati **turski jezik, kulturno nasleđe i identitet** na vidljiviji i dinamičniji način. U tom smislu, ove organizacije bi trebalo da teže da apliciraju za grantove koje nude institucije na lokalnom i centralnom nivou na Kosovu, kao i međunarodni donatori, kako bi povećali obim, kvalitet i domet sprovedenih aktivnosti širom Kosova.

5 Rastući broj veb-sajtova i lažnih profila na društvenim mrežama koji šire uvredljive poruke usmerene na kosovske Turke izazvao je značajnu zabrinutost među pripadnicima ove zajednice, koji traže hitnu intervenciju i pažnju od strane institucija koje se bave govorom mržnje i verbalnim uznemiravanjem na internetu.

Političko učešće i zastupljenost nevećinskih zajednica

- Političke partije koje zastupaju interese nevećinskih zajednica moraju da osiguraju redovno organizovanje konsultativnih skupova sa svojim biračima. Ovo će im omogućiti efikasno i brzo zalaganje za unapređenje prava ovih zajednica, baveći se problemima kako u širem smislu tako i na specifičnim nivoima, u rasponu od manjih do velikih pitanja.
- Bez obzira na ideološke ili programske razlike unutar pojedinih nevećinskih zajednica, za njih je od ključnog značaja da redovno unapređuju međusobnu komunikaciju. Ovo će omogućiti kohezivniji i jedinstveniji pristup prilikom rešavanja i zastupanja onih pitanja koja zahtevaju rešavanje iz šire perspektive njihovog biračkog tela.
- Zbog zajedničke prirode izazova sa kojima se suočavaju pripadnici nevećinskih zajednica, neophodno je da političke stranke koje zagovaraju ove interese bliže sarađuju. Time što traže ono što im je zajedničko, ove strane mogu efikasno da se bave zajedničkim pitanjima i da zajednički rade na njihovom rešavanju, čime na kraju vrše veći pritisak na aktere koji donose odluke da uzmu u obzir zajednička predložena rešenja.
- U svetlu kontroverzi koje su se javile tokom izbora 2019. oko biračkih prava građana koji žive van Kosova, posebno raseljenih lica koja privremeno borave u Srbiji, savetuje se da Centralna izborna komisija preispita svoju odluku koja nalaže da samo oni koji imaju dokumenta izdata od strane kosovskih institucija imaju pravo glasa. Saradnja sa relevantnim međunarodnim akterima, uključujući političke stranke iz nevećinskih zajednica, na razvoju inkluzivnijeg procesa verifikacije mogla bi da pomogne u sprečavanju diskvalifikacije određenih kategorija ljudi za učešće u izbornim procesima, uz istovremeno čuvanje integriteta izbornog sistema.
- Da bi se postigao veći uticaj na kreiranje politike na centralnom nivou, Konsultativno veće za zajednice (KVZ) trebalo bi, kao važan institucionalni mehanizam za zaštitu prava nevećinskih zajednica, da se reformiše na takav način da bude u mogućnosti da poveća potencijale za pronalaženje institucionalnih rešenja za probleme sa kojima se suočavaju pripadnici nevećinskih zajednica. Da bi se ovo postiglo, potrebno je promeniti pravni okvir tako da se ojačaju ovlašćenja KVZ-a za donošenje odluka i poštovanje njegovih obavezujućih preporuka, čime se obezbeđuje efektivno promovisanje prava nevećinske zajednice. Povrh toga, potrebno je odvojiti više resursa (i finansijskih i kadrovskih) za KVZ, uz istovremeno povećavanje napora za uključivanje nevećinskih zajednica kroz javne događaje i partnerstva sa lokalnim organizacijama civilnog društva.²¹ Slične strukturne promene trebalo bi videti i u drugim institucionalnim mehanizmima koji su na raspolaganju nevećinskim zajednicama: Ministarstvu za zajednice i povratak i u Kancelariji za pitanja zajednica.

²¹ Centar za zastupanje demokratske kulture, *EFIKASNOST KONSULTATIVNIH VLADINI MEHANIZAMA NA KOSOVI: Konsultativno veće za zajednice, 2023. god.*

Sloboda govora/medija

Organizacije civilnog društva iz nevećinskih zajednica

→ Obezbediti uslove za fer i demokratske izbore u opštinama na severu Kosova, uz ugledne posmatrače i ozbiljnije posmatračko angažovanje civilnog društva. Ovakav mehanizam pretpostavlja smanjenje pritiska na birače i njihovu slobodnu volju prilikom donošenja odluka i stvara uslove za formiranje opštinskih uprava koje služe kao servis građana.²²

→ Proaktivniji angažman Kosovske policije i pravosudnog sistema je od ključnog značaja u rešavanju incidenata koji uključuju novinare iz nevećinskih zajednica, koji se suočavaju sa verbalnim ili fizičkim napadima ili pretnjama. Neuspeh u postizanju značajnog napretka u kažnjavanju onih koji su odgovorni za takve radnje potencijalno bi mogao da ugrozi i dobrobit pogođenih pojedinaca i kredibilitet medija koje oni predstavljaju.

→ Udruženje novinara Kosova trebalo bi da uloži napore da uključi novinare iz nevećinskih zajednica i da aktivno bude u kontaktu sa medijskim organizacijama sa kojima ranije nisu bili u partnerstvu. Ovo je posebno važno za negovanje saradnje sa medijima unutar bošnjačke, srpske i goranske zajednice.

→ Donosioci odluka i na lokalnom i na centralnom nivou trebalo bi da se uzdrže od prinudnih mera i/ili pritisaka na predstavnike medija uopšte, a posebno na one koji dolaze iz nevećinskih zajednica.

→ Nevladine organizacije i udruženja koji dolaze iz nevećinskih zajednica treba da nastoje da budu aktivniji u traženju mogućnosti za finansiranje projekata čiji je cilj očuvanje njihovog jezičkog i kulturnog identiteta. S druge strane, moraju se aktivno angažovati i oko praćenja procesa dodele grantova koji su rezervisani za nevećinske zajednice, a koje vrše lokalne i centralne vlasti, kako bi bili u skladu sa relevantnim zakonima i kako bi informacije o javnim pozivima i naknadnoj distribuciji sredstva bile transparentne, a proces bi trebalo da bude objavljen na jezicima nevećinskih zajednica.

→ Kada se pripadnicima nevećinskih zajednica nude mogućnosti za finansiranje aktivnosti koje imaju za cilj očuvanje i promovisanje njihovih zasebnih identiteta, Vlada Kosova i međunarodna donatorska zajednica treba da uzmu u obzir njihove stvarne potrebe, a ne da postavljaju sopstvene agende zasnovane na strategijama koje nisu osmišljene u bliskoj saradnji sa lokalnim nevećinskim zajednicama.

→ Kako bi politički predstavnici političkih partija koji dolaze iz nevećinskih zajednica bili transparentniji i odgovorniji, nevladine organizacije bi trebalo da se više angažuju oko praćenja i evaluacije njihovih aktivnosti u okviru Vlade i Skupštine. Ključnu ulogu u ovom procesu može da ima medijsko izveštavanje na jezicima nevećinskih zajednica, što može biti ključni saveznik OCD-a u njihovim naporima da politički predstavnici budu odgovorniji prema svojim biračima.

Pristup uslugama

- Rešiti sistematska odstupanja u primeni Zakona o upotrebi jezika koja se odnose na upotrebu srpskog, bosanskog, romskog i turskog jezika na lokalnom i/ili centralnom nivou. To bi podrazumevalo obezbeđivanje pristupa informacijama, blagovremeno i efikasno prevođenje informacija na druge jezike pored albanskog.
- Da bi se obezbedilo postizanje većeg pristupa uslugama, trebalo bi obučiti osoblje u institucijama na lokalnom i/ili centralnom nivou, kako bi bolje razumeli i zadovoljili potrebe nevećinskih zajednica na Kosovu. Ova vrsta obuke ne treba da se fokusira samo na zajednicu kosovskih Srba, već i na zajednicu Bošnjaka, Goranaca, Turaka i Roma, Aškalija i Egipćana. Ovo bi trebalo da bude usmereno na opštinske službenike, zdravstvene radnike i pružaoce socijalnih usluga.
- Obezbediti međukulturnu obuku za državne službenike koji rade u regionima sa različitim etničkim i verskim strukturama. Ova obuka bi trebalo da bude fokusirana na razvoj veština interkulturalne komunikacije i dublje razumevanje istorijskog i kulturnog konteksta obe zajednice. Može da pomogne u ublažavanju predrasuda i stereotipa.
- Imenovati oficire za vezu sa zajednicama koji mogu da deluju kao posrednici između pružalaca javnih usluga i zajednica kojima služe. Ovi službenici mogu da olakšaju komunikaciju, odgovore na probleme i premoste jaz između zajednica i pružalaca usluga.
- Dati prioritet razvoju i održavanju infrastrukture u ruralnim područjima, uključujući puteve i druge bitne objekte. Zanemarivanje infrastrukture može da pogorša nejednakosti i da ometa pristup osnovnim uslugama. Osigurati da su sredstva pravedno raspoređena za poboljšanje životnih uslova za sve stanovnike.
- Vršiti redovne procene potreba u opštinama i sa albanskom i sa srpskom većinom. Ovo može da pomogne da se identifikuju specifični izazovi sa kojima se suočava svaka zajednica i da se u skladu s tim usmerava raspodela resursa i usluga.
- Uspostaviti mehanizme za transparentnost i odgovornost u dodeli resursa i pružanju usluga. Informacije o projektima, rokovima i budžetima treba da budu redovno deljene sa zajednicama. Ovo može da pomogne u izgradnji poverenja i da osigura da se usluge pružaju jednako.
- Sarađivati sa organizacijama civilnog društva koje rade na promovisanju prava zajednica i socijalnog uključivanja. Ove organizacije mogu da pruže vredne uvide, da se zalažu za jednake usluge i da doprinesu efikasnoj primeni politike.
- Organizovati sesije dijaloga među zajednicama kako bi se podstaklo razumevanje i saradnja između albanske i srpske zajednice. Ove diskusije mogu pomoći u rešavanju pogrešnih shvatanja, izgradnji odnosa i identifikovanju zajedničkih ciljeva.
- Osigurati da ove preporuke budu integrisane u dugoročne politike i strategije. Dosledna posvećenost državnih organa i relevantnih zainteresovanih strana je od suštinskog značaja za održive promene i kontinuirano poboljšanje pristupa uslugama i odnose sa zajednicom.

²³ Detaljniju i sveobuhvatniju listu preporuka koje se odnose na sprovođenje Zakona o upotrebi jezika možete pronaći u publikaciji NVO AKTIV „Preporuke za okvir politike o primeni Zakona o upotrebi jezika”, 2022. god. dostupno na: <https://ngoaktiv.org/wp-content/ploads/2022/12/2022-05-06-Preporuke-cirilica.pdf>

Društveno- ekonomska pitanja

→ Uspostavljanje baze podataka o pravnim aktima za usklađivanje sa Zakonom o upotrebi jezika i drugim propisima koji štite jezička prava na Kosovu, zbog postojanja brojnih grešaka u prevodu zakona i drugih pravno obavezujućih dokumenata, što u krajnjoj liniji dovodi do različitih tumačenja pravnih normi koje imaju isto značenje.

→ Angažovanje dodatnih prevodilaca na centralnom i lokalnom nivou, što bi približilo institucionalne usluge pripadnicima iz nevećinskih zajednica putem komunikacije na njihovom maternjem jeziku. Ovaj proces će podrazumevati i stručne obuke i dodatne kurseve za novozaposlene prevodioce, kako bi bili potpuno opremljeni i spremni da odgovore na potrebe pripadnika nevećinskih zajednica.

→ Uspostavljanje institucionalnog mehanizma za osiguranje kvaliteta prevoda na centralnom i opštinskom nivou u vidu sistemskog (koordinacionog) mehanizma prevođenja, lektorisanja i uređivanja pravnih akata. Mehanizam bi onemogućio objavljivanje pravnog akta bez prethodne provere i potvrde kvaliteta prevoda.

→ Izrada Pravilnika o službenoj komunikaciji u kosovskim institucijama. Međuinstucionalna komunikacija mora da se odvija na službenim jezicima, što znači da sva pisma, zahtevi ili žalbe koji podržavaju međuinstucionalnu komunikaciju moraju da budu napisani na službenim jezicima. Institucije moraju da odgovore na jeziku na kojem su primile pismo, zahtev ili žalbu u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima na Kosovu i dobrom međunarodnom praksom u dvojezičnim sistemima.

→ Prevod sadržaja sajtova centralnih institucija i opština na srpski i druge jezike nevećinskih zajednica u službenoj upotrebi u opštinama.

→ Izrada sistematskog i detaljnog plana u vidu administrativnog uputstva ili posebnog podzakona u vezi sa Zakonom o upotrebi jezika za rešavanje pitanja upotrebe nevećinskih jezika u sudskim procesima.

→ Važeće zakonodavstvo predviđa obavezu kosovskih institucija da obeležavaju i postavljaju topografske znake na svim službenim jezicima, poštujući pri tome jezičku ravnopravnost. Višejezični rečnik toponima bi naveo i pružio kratak opis toponima na Kosovu, koji bi se na kraju koristio u svim zvaničnim dokumentima koje izdaju institucije na lokalnom i centralnom nivou kada se objavljuju na jezicima nevećinskih zajednica.²³

→ Međunarodna zajednica bi trebalo da fokusira više napora i finansijsku podršku na ugrožene zajednice na Kosovu, posebno na povratnička područja i druge izolovane/ugrožene zajednice. Ovo bi trebalo da podrazumeva bliski rad sa organizacijama civilnog društva koje rade u tim oblastima i pružaju humanitarnu pomoć ljudima koji žive u tim područjima.

→ Da bi se uhvatila u koštac sa visokim stopama nezaposlenosti u nevećinskim zajednicama, Vlada bi trebalo da iznese sveobuhvatnu i prilagođenu zvaničnu strategiju za borbu protiv nezaposlenosti na nacionalnom nivou, posebno naglašavajući ekonomsko osnaživanje žena i osoba sa invaliditetom u ovim zajednicama.

Bezbednost i sloboda kretanja

- Međunarodna zajednica bi trebalo da izvrši pritisak na vladu Kosova da razjasni svoju politiku kada je u pitanju upotreba srpskih dokumenata na Kosovu i da obezbedi da se pristup državljanstvu i kosovskim dokumentima olakša kroz rad sa Ministarstvom unutrašnjih poslova na izdavanju novih administrativnih uputstava koja će da pojašne procedure za dobijanje dokumenata, posebno za povratnike i one rođene nakon 1999. godine.
- Od suštinske je važnosti da se ulože zajednički naponi u rešavanju zabrinutosti koju je iskazala međunarodna zajednica u vezi sa prijavljenim krivičnim delima koja su posebno usmerena na pripadnike nevećinskih zajednica, posebno na srpsku zajednicu, kao i na druge marginalizovane grupe. S tim u vezi, Kosovska policija, pravosuđe i tužilaštvo treba da blisko rade na saradnji u cilju sistematske sinhronizacije aktivnosti, što će u krajnjoj liniji dovesti do povećanja broja rešenih slučajeva incidenata na blagovremen i pravno adekvatan način.
- Donosioci odluka na lokalnom i centralnom nivou treba da budu glasniji u osudi nasilja u multietničkim sredinama, jer će na taj način doprineti pozitivnom osećaju sigurnosti i adekvatnoj zaštiti od strane relevantnih institucija.
- Relevantne institucije na lokalnom i centralnom nivou treba da učine ozbiljne korake ka zaštiti kulturnog i verskog nasleđa nevećinskih zajednica na takav način da ono bude odvojeno od malignog uticaja politike. Brojni nerazjašnjeni slučajevi napada na imovinu Srpske pravoslavne crkve (SPC) u poslednje dve decenije su dokazali da je potrebno pokrenuti sistemsku rešenja za održivu i adekvatnu zaštitu objekata kulturnog i verskog nasleđa i zatražiti hitnu pažnju svih relevantnih institucija, uključujući i međunarodne organizacije i misije prisutne na Kosovu.

Ova publikacija je izrađena u okviru projekta Jačanje zagovaračkih potencijala organizacija civilnog društva iz redova zajednice kosovskih Srba, a koji sprovodi NVO AKTIV, uz finansijsku podršku Nacionalne zadužbine za demokratiju (National Endowment for Democracy - NED). Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost NVO AKTIV-a i ne odražava stav(ove) NED-a.

